

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

808. 24	Пулатов Шерзод Аббозович	Межэтнический диалог и переговорные процессы в полиэтничном Казахстане: институциональные практики и политико-правовые основы	3603
809. 25	Сатвалдиев А.Г.	Қазақстандық этносаясатта «жанубий қозғалыс» газетінің алар орны және түрлі кезеңдердегі мемлекеттік саясаттың оның контентіне әсері	3608
810. 26	Токенов А.С.	Социальный капитал и доверие в казахстанском обществе: к вопросу о влиянии этнической структуры	3613
811. 27	Узарова Л.М.	Особенности коммуникации в сфере этномедиации	3617
812. 28	Урстенова Д.Д.	30 лет АНК: новые возможности народной дипломатии	3622
813. 29	Хмелевский В.А.	Межкультурное многообразие и общая историческая память В республике Казахстан	3627
814. 30	Чжан Цзинкай	«Цветные революции» в эпоху интернета (особенности противостояния в странах СНГ)	3630

6 – СЕКЦИЯ
ФИЛОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ

**6.1 ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖАҢА ҮРДІСТЕРІ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ
НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ**

815.	Абдулла А. К.	Абай мұрасындағы сакралды ұғымдар	3610
816.	Алаудин Н. Ә.	Нәзира Бердалы поэзиясындағы фольклорлық үрдістер	3614
817.	Амантай Н., Қапсихқызы Д.	«Ескендір» поэмасындағы уақыт пен мәңгілік мәселесі: Абайдың философиялық концепциялары	3618
818.	Ахметбекова Т. У.	Б.Майлин мен А.Чехов әңгімелеріндегі сарказм	3622
819.	Байдуллаева Ж.К.	Қазіргі қазақ прозасындағы мистика жанры	3626
820.	Ғалымжанова З. Т.	Мемуарлық романдардағы тәрбие құндылығы	3629
821.	Дәуренбек А. Ж.	Тұрсын Жұртбайдың «Бесіңді түзе!..» еңбегі: Мұхтар Әуезовтің шығармашылық тағдыры және көркемдік шындық	3632
822.	Ергеш А. М.	Қабдыкәрім Ыдырысов поэзиясындағы интертекст және оның поэтикалық мәні	3638
823.	Еркін А.	«Телқоңыр» және ұлттық болмыс	3641
824.	Жакупова С.С.	XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетіндегі ескілікті сынау тенденциясы: Ш.Торайғыровтың «Базарбай молдаға» өлеңі	3644
825.	Жақсыбаева Н. Ж.	Білім берудегі жаңа технологияның тиімділігі	3645
826.	Төребаева А.О.	Жүрсін Ерман арнау өлеңдерінің көркемдік ерекшелігі	3650
827.	Тұрсын Қ. А.	Бейсембай Кенжебаев – аудармашы	3656
828.	Сұлтанбек Ә.	Орыс тілді қазақ жастарының сөз сапасы: түйіткілдер мен шешімдер	3659
829.	Қажетерова Ш. С.	Еркін өлеңдердегі көлеңке образы	3664
830.	Қуанышбаева Н.А.	Тайыр Жомартбаев шығармашылығындағы балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық сипаты және алаш кезеңіндегі білім беру ісіне ықпалы	3669
831.	Құлшар Б. М.	Сатирадағы есімдер жүйесі және олардың эстетикалық-семантикалық жүктемесі	3673
832.	Махмутова А. Қ.	Абай Құнанбайұлының қара сөздері және ұлттық әдебиеттанудың жаңа үрдістері: білім және руханият	3676
833.	Молдахан Е. М.	Tiktok, Instagram секілді әлеуметтік желілерді әдеби білім беруде қолдану тәсілдері	3679
834.	Томабаева А. Ғ.	Шәкәрім мен Қожа Хафиздің философиялық үндестігі	3683
835.	Түсіпбек М. К.	Мұхтар Әуезов пен Оноре де Бальзак шығармаларындағы сыншыл реализм	3688

		принциптері туралы	
836.	Сайфуллаева Б. Б.	Орта ғасыр түркі ойшылдарының мұрасы мен Абай шығармаларындағы көркемдік дәстүр сабақтастығы	3692
837.	Шагирова Д. Р.	Көлеңке архетипінің көркем трансформациясы: Достоевскийдің «Сыңар» повесі мен Төлен Әбдіктің «Парасат майданы» негізінде	3696

**6.2 ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ**

838.	Абденкул Д.С.	Үйлену салт өлеңдеріндегі лингвотанымдық сипат	3700
839.	Абдрахман А.Е.	«Ер Төстік» жырындағы ең басты гендерлік көріністер мен символдар	3704
840.	Амирова А.Б.	Мақал-мәтелдер әлеміндегі билік пен гендер: қазақ және ағылшын паремияларының салыстырмалы талдауы	3708
841.	Анарбекова А.Б.	Оқушылар сөйлеу тіліндегі терминдер қолданысы	3715
842.	Бөгетбаева А.Т.	Жаһанданудың мәдени таптаурындардың қалыптасуына әсері	3719
843.	Дәулетші Д.Р.	Жалпықолданыстағы сөздерді термин ретінде қолдануда жарыспалылық мәселесі (ақпараттық технологиялар саласы бойынша)	3723
844.	Ермекқызы А.	Интернет лексиканың қолданысы	3726
845.	Жаныбекқызы Б.	Ұлттық фильмдердегі тілдік ерекшеліктер және әсерлеуші құралдар (көркемдегіш құралдар)	3730
846.	Жарылхасын Б.Қ.	Мұхтар Мағауин шығармашылығындағы фразеологизмдердің мәні	3733
847.	Қуандықова И.Р.	Кірме сөздер: игерілуі және электронды коммуникация ортасындағы қолданысы	3736
848.	Қайыркен А.О.	Корпустық лингвистика: қазақ тілін оқытудағы инновациялық бағыт	3743
849.	Қанатқызы А.	Зейнолла Шүкіровтың шығармаларындағы кейіпкер тілі мен стилі	3747
850.	Қуаныш Ә.	Methodology for the development of students' emotional competence in the lesson of the kazakh language	3751
851.	Қыдырбай Н.А.	Қазақ тіліндегі жаңа сөздер мен терминдердің пайда болуы және оларды қалыптастыру мәселелері	3755
852.	Мадиярова Д.М.	Жастар тіліне әлеуметтік желінің әсері	3759
853.	Меліс А.Б.	«Жер-Ана» ұғымының мағыналық ерекшеліктері	3762
854.	Муратбаева Ж.К.	Қазіргі қазақ киносындағы тілдік ерекшеліктер (комедия жанры негізінде: “Таптым-ау сені”)	3766

855.	Муратова М.	І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы мінез-құлық метафоралары	3769
856.	Мұхтарова Ф.С.	Қазақ және қырғыз тілдеріндегі тағамға қатысты этнофразеологизмдер	3772
857.	Нугман А.А.	Фразеологизмдердің лингво-мәдени өрісі	3775
858.	Онгарбаева А.О.	Қазақ және өзбек фразеологизмдеріндегі киелі сандардың ортақ белгілері	3777
859.	Оразалина А.А.	К.Оразалиннің тілдік тұлғасын тану мәселесі	3781
860.	Оралбай А.О.	Қазақ тілін әлеуметтік желілерге танымал ету үшін контент стратегиялары	3785
861.	Оспан М.Ж.	Қазақ халқының мақал-мәтелдеріндегі «Бақыт» концептісі	3790
862.	Өркенқызы А.	Постмодернистік мәтіннің байласымы мен тұтасымын барлау	3794
863.	Рзалиева Р.Ж.	Ғаламтордағы тұлғаны тілдік кемсіту: себебі мен салдары	3798
864.	Сәбитқызы Б.	Жанат Әскербекқызының шығармашылығындағы концептуалды метафора	3802
865.	Түйлебаева Қ.Б.	Хаос және контекст	3805
866.	Тұранов Ы.Ә.	Әлихан Бөкейханов шығармаларындағы антропонимдердің психолингвистикалық сипаты	3809
867.	Уәлібек А.А. Беласар І.Қ.	Қазақ фразеологизмдерінің гендерлік аспектісі	3812
868.	Ұланова Е.Д.	Т.Әбдікәкімовтің «Ажал даласындағы тас» өлеңіндегі сөздердің қолданылуының математикалық жиілігі	3816
869.	Халмурат Е.С.	Mangurtism – future tragedy	3819
870.	Шиктыбаева А.	Жасанды интеллект арқылы өтірік өлеңдер құрастыру	3821

6.3 ОРЫС ТІЛІ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ РУССКИЙ ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

871.	Абдикадырова А.М., Аманджол А.Е., Беккалиқызы А.	Слово <i>хайп</i> и его производные	3825
872.	Амангелді А.Ж.	Слова-паразиты в речи современной молодежи	3828
873.	Аманшаева И.С., Мәлікова А.Н.	Слово прикол и его производные в молодежном сленге (на материале НКРЯ)	3832
874.	Дудко В.Н.	Языковые средства как механизм воздействия	3836
875.	Елубаева К.К.	Устойчивое выражение "24/7" в современной речи: аспекты значения	3841
876.	Жарлықасым Ж.К.	Синтаксические модели новостных заголовков в интернет-СМИ Казахстана	3844

877.	Жумабаева А.Б.	Лексикографический анализ лексемы «упрямство» в русском и казахском языках	3850
878.	Кеңес Н.С.	Жизненное кредо молодёжи Казахстана: лингвоаксиологический аспект	3853
879.	Қалихан А.А.	Специфика молодежной инвективной лексики (на материале соцсетей Tik Tok, Telegram)	3856
880.	Мазуркина У.А.	Фонетическая интерференция при обучении русскому языку как иностранному китайских студентов	3859
881.	МаксUTOва Д.Г.	Научная VS народная этимология объектов Астаны (по материалам уличных интервью инстагида Мити Байназарова)	3862
882.	Серикова Д.М.	Специфика обучения аудированию в 9 классе	3865

**6.4 ОРЫС ӘДЕБИЕТІ: КӨРКЕМ МӘТІНДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ
РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА: АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА**

883.	Абдрахманова Э.	Bakhyt Kairbekov: the problems of creativity	3869
884.	Ерболат Д.	Фольклор как мотивообразующий элемент в повести З. Наурызбай и Л. Калаус «Приключения Бату и его друзей»	3870
885.	Ибраимова С.	Мотив самопожертвования в прозе Л. Улицкой	3874
886.	Кенжетай Б.	Фольклорные образы и мотивы в цикле «Кудыкины горы» Н. Черновой	3876
887.	Курмангалиева Г.	Метафора «необретенный рай» в романе Бахыта Кенжеева «Младший брат»	3879
888.	Мухамадиева К.	Особенности реализации категории «автора» и «скриптора» в романе Т. Толстой «Кысь»	3881
889.	Надирхан В.	Быт и нравы русского помещного дворянства в изображении Н.И. Новикова, Д.И. Фонвизина, А.Н. Радищева	3884
890.	Онгар А.	Символика круга в романе «Круг пепла» Д. Накипова	3888
891.	Оразалина А.	Литературное наследие Рымгали Нургали: социальные и философские аспекты в произведениях писателя	3891
892.	Өсербайұлы С.	Қазақ романының қалыптасу кезеңдері және дамуы	3893
893.	Сарсенбай М.	Концепция детства в литературе: культурный и философский контексты	3897
894.	Сералимова С.	Исторический контекст и культурные традиции в творчестве тюркоязычных писателей	3900
895.	Тахауикызы Ж.	Тема Древнего Новгорода в исторических и художественных произведениях Н.М. Карамзина	3903
896.	Турабекова И.	Образ современной российской женщины в произведениях Дарьи Донцовой	3907

897.	Цындра А.	Фольклорно-мифологический контекст образа ведьмы в повести Н.В. Гоголя «Майская ночь, или Утопленница»	3912
------	-----------	--	------

6.5 АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

898.	Айтбаева А.М.	Особенности аудиовизуального перевода на примере фильма «Inception»	3918
899.	Акимбекова К.Ж.	Прагматический аспект перевода рассказов Оскара Уайльда	3920
900.	Алпамыс Т.М.	Intercultural Features of Modality Expression in English and Kazakh: Translation Challenges	3922
901.	Амангелдиева А.М.	Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдегі кейбір соматизмдер аудармасы	3926
902.	Әбдірахман А.Қ.	Аудиовизуалды аудармада реалияларды беру ерекшеліктері	3928
903.	Бектлеуова А.С.	Тіл және әдеп: ұлттық ерекшеліктер мен аудармадағы ұстанымдар	3931
904.	Бультенова Д.Т.	Culinary terms as culturally marked lexis: issues of equivalence in translation from Kazakh into English	3933
905.	Дулатова А.А., Кадырова Р.Р.	Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер мен мақал мәтелдердің ұқсастықтары мен айырмашылығы	3937
906.	Елибаева А.Т.	Лингвокультурные трансформации в аудиовизуальном переводе: анализ русской локализации фильма «Веном»	3941
907.	Жексемби Д.Д.	Аудармада қолданылатын цифрлық технологиялардың жетістіктері	3945
908.	Каткенова З.Д.	Childbirth celebration in Kazakh and English cultures	3950
909.	Қыдырбай Г.З.	Орта мектептерде ағылшын грамматикасын оқытуда коммуникативті әдістерді қолдану	3953
910.	Матыгулова А.Н.	Translation of documentary novels	3956
911.	Нығметулла К.Б.	Көркем әдебиет стилінің аудармасы: жасанды интеллект, машиналық аударма мен адам аудармасының салыстырмалы талдауы (Эрнест Хемингуэйдің «Килиманджаро – қарлы тау» әңгімесінің негізінде)	3959
912.	Райнбекова А.К.	«Жеті» санының ағылшын, орыс және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық бірліктер мен аудармадағы көрінісі	3962
913.	Сейткенов К.Б.	Көркем мәтін тілі прагматикасын жеткізуде тіркесті бірліктердің аударылу ерекшеліктері	3966
914.	Сүндетова А.Н.	«Жаңбыр» концептісінің тілдік-танымдық сипаты және тіларалық берілуі (Э.Хемингуэйдің «Қош бол, майдан!» романы негізінде)	3972
915.	Утеулиева А.А.	Lexical-semantic types of non-verbal means and their translation	3978

**6.6 ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ**

916.	Айдарбекқызы М. Ермекқызы А.	Тілдердің жойылу қауіпі және қайта жаңғырту мүмкіндіктері	3983
917.	Асатова К.Т.	Semantic and Pragmatic Aspects of Anglicisms in Modern Kazakh	3986
918.	Аслялиева А.Ж.	Frequency and Functional-Semantic Analysis of Color-Denoting Adjectives in George Orwell's "Animal Farm"	3990
919.	Ахметбек Д.А.	Axiological characteristics of the biography of a virtual character	3996
920.	Байсұлтан А. Н.	Ағылшын көркем әдебиетіндегі бейвербалды қарым-қатынастың рөлі	3999
921.	Донбаева А. А.	Использование аутентичных текстовых материалов при обучении чтению в целях повышения мотивации к изучению иностранного языка	4003
922.	Жунусова А. К.	Ағылшын әдебиетіндегі «адамның оң мінезі» лексика-семантикалық өрісінің құрылымы	4008
923.	Кенесбаев А. С.	The language game in modern internet communication	4013
924.	Кенжебай А.Т.	Сравнение языка рекламы в английском и казахском языках	4015
925.	Сабилова Ж.Б.	Репрезентация концепта "семья" в англо-, казахоязычных публицистических дискурсах начала XXI века	4018
926.	Сериккалиева А. Ж.	Образность публицистического дискурса в новогодних речах: сравнительный анализ выступлений президента Казахстана и короля Великобритании	4020
927.	Тлемисова Ж. М.	Semantic analysis of the linguistic changes driven by generation Z's neologisms	4023
928.	Турсынбетова А. Н.	Балалар тіліндегі инновациялар мен олардың сөзжасамдық ерекшеліктері	4027
929.	Ундимисова А.Ж.	Английские пословицы и поговорки: их значение, употребление и русские эквиваленты	4030
930.	Хасенов И. Танабаев Т.	A brief overview of the origins and formation of the basic terms of electricity in English and Kazakh languages	4031
931.	Шандер Д.	The English language acquisition: why are you still unable to speak it?	4034

**6.7 ҚЫТАЙ ФИЛОЛОГИЯСЫ МЕН ЛЕКСИКОЛОГИЯСЫ: ЖАҢА
БАҒЫТТАР МЕН ӘДІСНАМАЛАР
КИТАЙСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ЛЕКСИКОЛОГИЯ: НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ
И МЕТОДОЛОГИИ**

932.	Абдуллина А.Р.	Тіл мен мәдениеттің өзара байланысы және аудармадағы рөлі	4039
933.	Абдуразакова М. Д.	Ресми іс-қағаздардағы тұрақты тіркестер мен клишелердің аудару тәсілдері (қытай және	4043

		қазақ тілдерінің іскерлік құжаттары негізінде)	
934.	Асқар Н.	Лю Цысиннің “Үш Ғалам” (三体) ғылыми-фантастикалық роман трилогиясының стилистикалық ерекшеліктері	4046
935.	Дюсупжанова Ж.М.	Қытай фильмдерін қазақ тіліне аударудың ең танымал түрлері мен кең таралған әдістері	4049
936.	Кабышева А.Д.	Медициналық терминдерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару мәселелері	4054
937.	Күшәнбек М.	Бақ-тағы қытай фразеологизмдерінің қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері	4060
938.	Қалекенова Ж.Қ.	Мәдени революция кезеңіндегі әдебиеттің даму көрінісі	4065
939.	Майбас Ә.Т.	Қытай тілін шет тілі ретінде оқытудың бастауыш сатысындағы құрмалас сөйлемдердегі жалғаулықтардың оқыту мәселесі	4068
940.	Мамедова Р.В.	Сравнительный анализ китайских и казахских пословиц и фразеологизмов	4071
941.	Маметова А.М.	Медицина саласындағы кәсіби мәтіндерге лингвистикалық талдау	4076
942.	Мылтықбай Ж.А.	Қытай ауызекі сөйлеу стилінің қолдану аясы	4080
943.	Намазова Ж.Т.	Жасанды интеллект негізіндегі қытай тілін оқу: мүмкіндіктер мен шектеулер	4085
944.	Нұрлан Е.	Цянь Чжуншудың “Қоршалған қамал” романының көркемдік ерекшеліктері мен кейіпкерлер образы	4088
945.	Нұртай А.	«Өмір мен өлім мені қажытады» романында реинкарнация арқылы әлеуметтік жіктелуді бейнелеу	4093
946.	Сейлова А.А.	Влияние политической и культурной ситуации в Китае в период Тан на литературу	4097

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**СЕКЦИЯ 7. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES**

**Подсекция 7.1 ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ АШЫҚТЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ**

**ОТКРЫТОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
БЕЗОПАСНОСТЬ**

OPENNESS OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS ECONOMIC SECURITY

947.	Асылбаева Ж.Е.	Цифровизация в жилищном строительстве: преимущества и перспективы	4100
948.	Аудан Д.Т.	Өнеркәсіп кәсіпорының тұрақты дамуының	4103

САТИРАДАҒЫ ЕСІМДЕР ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ- СЕМАНТИКАЛЫҚ ЖҮКТЕМЕСІ

Құлшар Бекзат Мнайдарұлы

bkulshar02@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Филология факультеті, «Қазақ филологиясы» мамандығының
1-курс магистранты
Ғылыми жетекшісі – Ф. ғ. д., проф. Рақымжан Тұрысбек

Аннотация

Мақалада сатира жанрындағы кейіпкер есімдерінің көркемдік-эстетикалық және семантикалық жүктемесі талданады. Автор сатиралық шығармада есімнің жай ғана атау емес, көркемдік құрал екенін дәлелдей отырып, оның астарында сын мен бағалаудың символдық коды жатқанын көрсетеді. Қазақ әдебиетіндегі Бейімбет Майлин, Оспанхан Әубәкіров сынды қаламгерлер шығармаларындағы сатиралық есімдерге тоқталып, олардың типтендірудегі және күлкі реңкін тереңдетудегі рөлі ашылады.

Зерттеу нәтижесінде сатиралық есімдердің тілдік, мәдени және идеялық сипаты айқындалып, олардың көркем бейне жасаудағы қызметі дәлелденеді.

Кілт сөздер:

Сатира, есімдер жүйесі, күлкі реңктері, эстетикалық жүктеме, семантикалық мағына, әдеби типтендіру, сатиралық кейіпкер, қазақ әдебиеті, көркемдік құрал.

Кіріспе

Адам – күлетін де, күлкі шақыра алатын да бірден-бір жаратылыс. Ал күлкінің әзіл, мысқыл, әжуа, кекесін, оспақ, қағытпа, сықақ, қалжың, келеке, келемеж, мазақ, мұқату секілді толып жатқан реңктері бар. Бұлардың бәрі де күлкінің түрлері болғанымен, барлығы бірдей синоним сөздер емес. Теоретик-ғалым Т. Қожакеевше айтсақ, «Сатира, юморды әзіл-қалжыңмен, анекдотпен шатастырмау керек. Сатира, юмор – фактіні көре алатын, оны жинақтап, типтендіре білетін, болмыс-құбылыстардың әлеуметтік мәнін көркем де бейнелі тілмен ашып, суреттеп беретін әдебиет саласы. [1,26] Сондықтан сатираның бәрі күлкілі болғанымен, күлкі шақырғанның бәрі сатира емес. «Адамның ойламаған жерден шалбары түсіп кетсе, айналадағылар күліп жіберуі мүмкін. Алайда мұнда тұрған нағыз комизм жоқ. Ал венгрлік «Неке кегі» фильмінде олақ тігіншінің өз-өзіне тіккен шалбары сыпырылып түскенде, күлкі әлеуметтік мазмұн мен комедиялық сипат алады» [2,75]

Негізгі бөлім

Жалпы, сатирада адамның кемшілігін көрсетіп, сықақтың шоғына қақтаудың жолы сан алуан. Сатиралық шығармаларда адам бойындағы кемшіліктер оның ой-ниетінен де, сөзінен де, ісінен де, тіпті есімінен де көрініп отырады. Иә, сатиралық кейіпкердің аты мен затының сай болуы – шығармадағы көркемдік дәлдік пен юморлық эффектіні күшейтетін басты тетік. Ауыз әдебиетіндегі Қожанасыр, Алдаркөсе, Қарабай, Қодар немесе Б. Майлиннің Мырқымбайы мен Ә. Нұрпейісовтің Судыр Ахметі сияқты халықтың ұғым-түсінігіне етене кірігіп кеткен кейіпкерлер сөзіміздің дәлелі. Бұл есімдер өмірдегі кейбір адамдарды теңей қоятындай, сілтеме жасайтындай жинақтық дәрежеге көтерілген.

Көркем әдебиетте кейіпкердің аты кездейсоқ таңдалмайды. Әсіресе сатиралық шығармаларда бұл заңдылық өте маңызды. Жазушы кейіпкердің есімі арқылы оның мінезін, қоғамдық орнын, рухани деңгейін, кейде тіпті күлкілі жағдайға түсетін тағдырын астарлы түрде аңғартып отырады. Әдебиетіміздегі С.Адамбековтің Аюбайы, Ш.Смаханұлының Елпекбайы мен Шимайбегі, О.Әубәкіровтің Бөден, Пәштуан, Кәді-Сәді, М. Рәштің Суылдағы мен

Мұржамұрыны, Ғ.Қабышұлының Дұғай Шұғайышы, К.Әмірбектің Нәпиі мен Тайпағы, Т.Әлімбектің Тымпы, М.Шерімнің Мыжбан-Тыжбан сияқты кейіпкерлері қыршаңқы тенеулермен шебер қашалып, кесек образдар дәрежесіне дейін көтерілген. Мұндай есімдер – жай ғана кейіпкер аты емес, автор тарапынан берілген астарлы баға, көркем мінездеме. Ғалым Ә.Қабылов «Сатира поэтикасы» атты еңбегінде сатиралық шығармаларда кейіпкер есімдерінің өзі олардың іс-әрекетіне сай келіп, оның астарында күлкі туғызатын қасиет болуы керектігін және осы қағиданың қисыны Оспанхан шығармаларынан айқын көрінетінін ашып айтады. «Оспанхан әңгімелерінде кейіпкер аттары олардың адами табиғаты мен болмыс-бітімінен хабар беріп тұрады. Монша меңгерушісін Тырдай Жалаңашов деп атағаны сияқты, үй арасына өсек тасып зыр қаққан жеңгейді Зымзия, ешкімнің көңіліне қарап, ағайыншылық жасап, баласын оқуға түсірмеймін деп уәде етіп, енді ағасының «ішіп-жеп» қойғаны үшін амалсыздан антынан айнуға мәжбүр болған институт оқытушысын Қымғуыт, оның жебір ағасын Бошалақ, жолай кездескен бейтаныс кісіні бауыр етем деп үйіне әкеп қонақ қылып, кеткен соң оны кінәлап, хат арқылы ақыл қосқан қалжыңбасты Қошқыл, оның айтқанына еріп жүре беріп, мазағына айналған уайымсыз жігітті Айдаубай, араға жыл салып, елуге толдым деп туған аулына келіп, «жылу» жинағыш «атақты жерлесті» Дегіш Титықбаев т.с.с. атауы сатиралық кейіпкерлер атының әңгіме мазмұнымен байланыста алынатынын, яғни форма мен мазмұн бірлігін көрсетсе керек» [3,68]. Иә, Әубәкіровтің Әусек, Ықтимал, Әкпішу, Анау-Мынау, Салпаң, Қарпық сынды кейіпкерлері осал жандар емес, есімдері ерсілеу, іс-әрекеттері оғаш, күлкілі бола тұра, сонысымен оқырманын ойландырып, жамандықтан жирендіріп, жақсылыққа тәрбиелеп отырады. Бұлардың бәрі – типтік бейнелер. «Сатиралық образ жасауда жазушы жеке адамға тән мінез, адамның мінез-құлқын, нанамын, ой-пікірін, өмірге көзқарасын, психологиясын, күйініш-сүйінішін, басқаларға қатынасын, сөздік қорын, тіпті оларды қолдануына дейін қамтиды. Осылардың бәрін бір адамның бойына сиярлық етіп шебер суреттеудің негізінде сол адамның образы біздің көз алдымызда тұрады», дейді А.Мұсаев [4,13]. Осы орайда тағы да Оспанханға оралайық. Сатириктің «Емен есік» өлеңіндегі кейіпкерлердің тегі де олардың қандай адам екенінен хабар береді.

Мен көрдім мыс тұтқалы емен есік,

Жазу бар шекесінде «Елемесов».

Мынадан соң сен емес, мен кірем деп,

Алдында талай жан жүр ерегесіп... («Емен есік»)

Осылайша, кабинетке кіру мүмкін болмай, кейіпкерді кездестірудің сәті түспейді. Араға уақыт салып, қайта айналып бір келгенде емен есіктің жазуы өзгеріп кетіпті:

...Бір келсем, сол баяғы емен есік,

Бұл күнде шекесінде: «Бөгемесов».

Апырай, өсті ме екен, өшті ме екен,

Бет жүзін бір көрмеген Елемесов.

Бір қызығы, өлеңде Елемесовтің де, Бөгемесовтің де бет-бейнесі, мінез-құлқы сипатталмаған. Бірақ оқырман олардың қандай адам екенін тегінен-ақ тап басып таниды. Өзінен төменгі адамдарды елемейтін, көзге ілмейтін бастықтың тірлігі, оның орнына жайғасқан Бөгемесовтің іс-әрекеті өз тегімен кекесінді мағынада келісімді үйлесім тапқан.

Енді бірде «Мөрбасар» атты өлеңінде ақын тамыр-таныстық пен қызмет бабын асыра пайдаланатын, бақай есеп пен бас пайдаға келгенде алдына жан салмайтын жандардың сатиралық бейнесін тікенді тілмен аяусыз әшкерелейді. Шығармада екі кейіпкердің өзара диалогы арқылы бірнеше жағдайдағы жалған анықтама беру фактілері ашылады. Осы арқылы автор қоғамдағы парақорлық, жемқорлық, жалғандық сияқты келеңсіз құбылыстарды сын садағына алады.

«Әй, Мөрбасар, Мөрбасар,

Баса беріп мөріңді,

Қазып жүрме көріңді».

– деп ұйтты тілмен ушықтыра тұншықтырады.

Сатира жанрында кейіпкер есімі – жай ғана атау емес, автордың бағалауы мен көркемдік тұспалының көрінісі. Ол кейіпкердің мінезін, болмысын бір ауыз сөзбен бедерлеп, эстетикалық және семантикалық жүк арқалатады. «Дігі-дік, дігі-дік» сатирасындағы Көкімән есімі осы талаптың үдесінен шығады. Көкімән – жалған белсенділікпен айналысып жүрген кейіпкер. Ел аралап, шын мәнінде маңызды жұмыс істемесе де, «қарбаласып жүрген» кейіп танытады. Оның үнемі «дігі-дік оқимын» деп жүруі – жүйесіз жиналыстар мен түкке тұрғысыз басқосулардың еске салады. Осы әрекеті арқылы ол шенеуніктер арасындағы «қағаз үшін әрекет ететін» типтік бейнені көрсетеді. Көкімән бейнесі өзінің атына толық сәйкес келеді. Ол – бос мақтан мен формализмнің көрінісі. Есімі – мәнсіздік пен дарақылықты тұспалдаса, өзі – соған толық лайық мінез иесі. Кейіпкердің күлкілі, шала сауатты, ойсыз қимылдары есімінің семантикалық жүгін типті ауырлатып жіберген. Автор Көкімән арқылы тұтас бір әлеуметтік типті бейнелеп отыр. Бұл жерде есім – автордың мысқыл мен мазақты жеткізудегі тікелей құралы. Яғни, бұл – типтендірілген есім. Сатиралық шығармада мұндай есімдер оқырманға әлгі кейіпкердің күлкілі де аянышты тағдырын бірден аңғартады.

Оспанхан осы әдісті балаларға арнаған өлеңдерінде де сәтті қолданған. Мұны сатирик Еркін Жаппас «Қымсынбашы, қылықтым» еңбегінде ашып айтады: «Кекіл қойды Керімбек», «Былдырбек», «Бытпылдык» т.б мазақтамалары, сықақтары көзге онша елене бермейтін титімдей ғана кемшілік, мінді тілге тиек ету арқылы балаларды жамандық атаулыдан жиіркендіре безіндіреді. «Бектенбек», «Әшекей қыз», «Мәмбеттің қулығы», «Шолжаң» сияқты көптеген өлеңдері сөзді ойнатып, бүлдіршіндерге тән характер жасай білгендігімен құнды», дейді Е.Жаппас [5, 187].

Қорытынды

Осы орайда сатирадағы есімдер жүйесіне қатысты бір қызық құбылысты айта кеткен жөн. Академик Рымғали Нұрғали «Драма өнері» атты еңбегінде Бейімбеттің «Талтаңбайдың тәртібі» пьесасындағы негізгі қаһармандардың есімі мінезінен, әлеуметтік ортасынан хабар беріп, оларға деген автор көзқарасын білдіретінін айтады. «Шапшаңбай, Сүндет, Парыз, Жанбол, Ақсүйрік, Жақсылық... Талтаңбаев. Көп бүліктің мұрындығы болатын кейіпкердің аты да айтылмайды, фамилиясы жетіп жатыр – Талтаңбаев. Түскен жерін ойып жіберер тас секілді», дейді Р.Нұрғали [6, 210]. Яғни сатирадағы кейіпкердің аты-жөні оның мінез-құлқына, іс-әрекетіне толық сай келсе күлкі шақырады.

Енді бір қызығы, сатирадағы кейіпкердің есім-сойы оның бітім-болмысына қарама-қайшы болған жағдайда да көмейді күлкі қысады. «Жаман иттің атын бөрібасар қойған» секілді. Мұны Оспанхан Әубәкіровтің балаларға арнаған өлеңдерінен анық аңғарамыз. «Керім бала Керімбек» деген өлеңінде автор басты кейіпкерді былайша сипаттайды: «Кір-кір болып кеңірдек, Керіледі Керімбек. Кір-кір болса кеңірдек, Қалай керім көрінбек?!». [7, 55] Енді Оспанханның мысалдарынан да мысқылдап дәм таталық. «Уа, Шошекем, Қолыңыз бос екен, Жайлауға жүріңіз», деп басталатын «Қой мен шошқа» мысалында сатирик өмірдегі Бәкең-Сәкеңдердің бейнесін Шошекең деп алып, өткір әжуалайды [7, 85].

Сатира жанры үшін есім – жай атау емес, астарлы ой мен бағалау кодын бойына сыйдырған көркемдік құрал. Біреулер одан өз ортасын көріп, өзін таниды, «осы мені айтып отырған жоқ па?» деп іштей қуыстанады. Сондықтан да сатирадағы есім-сой – күлкіге жетелейтін кілт. Шебер жазушы кейіпкеріне лайық ат қойса, ол ұмытылмайтын образға айналады. Қарапайым көрінгенімен, астарында салмақты сын, ащы шындық жатады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қожакеев Т. Сатира негіздері. – Алматы: «Санат», 1996. – 460 б.
2. Боров Ю. Эстетика. – Нұр-Сұлтан: «Алматы: Ұлттық аударма бюросы», 2020. – 405 б.

3. Қабылов Ә. Сатира поэтикасы. Оқу құралы, – Ақтау, 2012 – 234 б.
4. Мұсаев А. Қазіргі қазақ сатирасы, – Алматы, 1993.
5. Жаппас Е. Қымсынбашы, қылықтым. – Астана: «Фолиант», 2001. – 246 б.
6. Нұрғали Р. Драма өнері. – Алматы: «Санат», 2001. – 478 б.
7. Әубәкір О. Қағаз қалпақ. – Астана: «Фолиант», 2023. – 128 б.

ӘОЖ 17.02.9.

АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫНЫҢ ҚАРА СӨЗДЕРІ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖАҢА ҮРДІСТЕРІ: БІЛІМ ЖӘНЕ РУХАНИЯТ

Махмутова Айым Қуатқызы

aiym.mahmutova@mail.ru

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Филология факультетінің
2 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі – ф. ғ. к., қауымд. проф. Қорғанбеков Б. С.

Абай деген – терең теңіз, алып мұхит. Абайды таныған сайын, оның түбіне маржандарын алу үшін сүңги беруің керек, сүңги беруің керек. Ал мен оның бетін ғана қалқыдым.

Мұхтар Әуезов

Абай Құнанбайұлы – қазақ халқының ұлы ақыны, ағартушы, қазақ жазба әдебиетінің және әдеби тілінің негізін қалаушы, сондай-ақ адамның ішкі жан дүниесін терең түсіне білген теңдессіз философ. Оның шығармашылығы қазақ әдебиеті мен мәдениетінің дамуына зор ықпал етті. Абай өз заманында халықтың рухани және интеллектуалдық деңгейін көтеруді мақсат тұтып, ғылым мен білімнің маңызды рөлін насихаттады. Оның қара сөздері тек әдебиетте ғана емес, қазақ халқының дүниетанымын өзгертуге бағытталған терең философиялық ойлармен ерекшеленеді. Осы тұрғыда Абайдың қара сөздері ұлттық әдебиеттанудың жаңа үрдістерінің қалыптасуына негіз болды, өйткені ол білім мен руханияттың бірлігін басты құндылық ретінде қарастырды.

Абайдың қара сөздері – оның шығармашылық мұрасының ерекше бір бөлігі болып табылады. Ол мұнда қоғамдағы әлеуметтік мәселелерді қозғап, адам баласының ішкі жан дүниесіне терең үңіледі. Абай қазақ қоғамында білім мен ғылымның маңызын түсініп, оны жастарға насихаттауды мақсат еткендіктен, оның қара сөздерінде білім, адамгершілік, еңбекқорлық сынды қасиеттердің адам өміріндегі рөлі айқын көрінеді.

Ұлы ойшылдың қара сөздеріндегі ойлар философиялық және моральдық мәнге ие болғандықтан, адамға рухани байлықты, білім мен еңбекқорлықты өмірінің басты құндылықтарына айналдыруды ұсынады. Ол тек сыртқы дүниені, кертартпа дәстүрлерді сынаумен шектелмей, адамның ішкі әлемін жетілдіру қажеттілігіне көңіл бөледі. Осы арқылы Абай тек әдебиетші ғана емес, ұлттың рухани көшбасшысы ретінде көрінеді. Оның қара сөздері қазақ қоғамының әрбір мүшесінің санасын өзгертіп, болашақ ұрпаққа бағыт-бағдар беру мақсатында жазылған.

Абайдың он бесінші және отыз сегізінші қара сөздерінде: «Егерде есті кісілердің қатарында болғың келсе, күніне бір мәрте, болмаса жұмасына бір, ең болмаса айына бір, өзіңнен өзің есеп ал! Өмірді қалай өткіздің, не білімге, не дүниеге жарамды қылық өткізіппісің? Жоқ, болмаса, не қылып өткізгеніңді өзің де білмей қалыппысың?

Күллі адам баласын қор қылатын үш нәрсе бар. Сонан қашпақ керек. Әуелі – надандық, екіншісі – еріншектік, үшіншісі – залымдық деп білесің. Надандық, білімсіздік – хайуандық болады. Еріншектік – күллі дүниедегі өнердің дұшпаны. Залымдық – адам баласының дұшпаны.